

EMİRDAĞ YÖRESİ AĞITLARI*

Dr. Doğan KAYA

Ağıtların ortaya çıkışının temel sebebi ayrılıktır. Bu bakımdan ağıtları; *ayrılığın doğurduğu ıstırap sebebiyle ortaya konulan lirik ürünler* olarak algıyorsak, herhalde hatalı davranmış sayılmayız.

İnsanlar, başta ölüm olmak üzere çeşitli sebeplerle sevdiklerinden ayrılmak durumunda kalırlar. Bugüne kadar ölüm şiirleri olarak sayılan ağıtları, salt bu çerçevede ele almamak gerekir. Kişilerin hastalanması, evden gelinin çıkması, delikanlının askere gitmesi, ülke toprağının düşmanın eline geçmesi veya düşman tarafından tarumar edilmesi, kaza, hasret, tabii afet, sevilen hayvanların kaybı veya ölümü üzerine söylenen şiirler ve nağmeler de ağıt türünden eserlerdir. Bütün bunlardan hareketle ağıt; "*İnsanoğlunun ölüm karşısında veya canlı-cansız bir varlığını kaybetme, korku, telaş ve heyecan anındaki üzüntülerini, feryatlarını, isyanlarını, talihsizliklerini, düzenli-düzensiz söz ve ezgilerle ifade eden türküler*" olarak tarif edilmiştir¹.

Ağıtlar, tıpkı dua, beddua, dilek ve öğütler gibi insanların bir arada yaşamaya başladığı ilk devirlerden itibaren var olan sözlü ürünlerdir ve insanlığın ortak özelliklerinden biridir. Çünkü insanlar, hangi inanç, hangi ırk ve hangi dilden olurlarsa olsunlar ilk çağlardan beri ağıt söylemiş, böylelikle ıstıbabını teskin etmek yoluna gitmiştir. Bazen de şahsi duyguların dile getirilmesinin yanında fanilik, toplumun dertleri, birtakım istenmeyen olaylar, düşmanlıklar ve bunların gereksizliği vs. gibi konulara da yer verildiği olmuştur.

Bu cümleden olarak Türklerde de ağıt söyleme geleneği, ilk çağlardan beri var olan ve tarihin çeşitli devirlerinde, çeşitli Türk boyları tarafından günümüze kadar yaşatılan bir gelenektir.

* IV. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumunda (Afyonkarahisar 29-30 Eylül 1995) bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Şükrü ELÇİN, *Halk Edebiyatına Giriş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s.290.

Türkler, acılı hallerinin ve iç dünyalarının tabii tezahürü olarak, ağıtları yanık ezgilerle söyler. Bu, insanlar üzerinde şüphesiz fazla etki bırakır ve böylelikle, ortaya konulan esere kalıcılık sağlanmış olur. Sözlü ve ezgili bir edebî ürünün ortaya çıkabilmesi ve yaşayabilmesi için dört faktörün mevcut olması gerekir. Bunlar; *söz, yaratıcı, musikî ve dinleyici çevredir*². Bir sözlü ürünün günümüze kadar gelebilmesi için, eserdeki sözlerin kuvvetli, bunu ortaya koyanın, olayı ve durumu ele alış tarzında, tasvirlerde, benzetmelerde ve söz oyunlarında başarı sağlamış olması lâzımdır. Bunun yanında söylenen ezgi kalbin derinliklerinde etki bırakacak tarzda olmalı. Nihayet, eldeki metni beğenip nesilden nesle ulaştıracak bir tabii çevre bulunmalı. Bu eserler, daha ziyade *uzun hava ve maya* tarzında söylenen ezgilerdir. Çinliler, Türklerin bu şekilde okudukları parçaları tuhaf bulmuş, kurt ulumasına benzetmiştir³.

Anadolu'nun hemen hemen bütün yörelerinde -bazı ayrılıklarla da olsa- ölünün arkasından, asker uğurlanırken, geline kına yakılırken yahut gelin evden çıkarken ağıt söyleme geleneği vardır. Ağıt, aslında bir türküdür ve bunların ortak özelliği yanık bir ezgi ile terennüm edilmeleridir.

Ölü için söylenen ağıtlar, ferdi karakterde olan ürünlerdir. Ölüye, yakınlarının ağlaması tabii bir hadisedir. Bunlar, ana, baba, kardeş, oğul, karı veya koca, nişanlı genç, gelin, torun, komşu, akraba veya arkadaşdır. Bazı yörelerde ölüye ağlaması için, bu işi meslek edinmiş ve büyük çoğunluğu kadın olan "*ağıtçı* " denilen kimseler davet edilir. Ağıtın, ölünün başında söylenmesi yaygın bir gelenektir. Sözler, o anda ağıt söyleyen şahsın ruh halini yansıtan ifadelerdir ve coşkunun bir lirizmle doludur. Diğerleri ise (yani, kına ve askerleri uğurlama türküleri), sözleri bütün yöre halkı tarafından bilinen kolektif eserlerdir.

Ağıt söyleme geleneği Anadolu'nun hemen her yöresinde yaşatılan bir gelenektir. Bunların ortak tarafı; başta yakınları olmak üzere, ölü evinde topluca gözyaşı dökmektir. Söylenen ağıtlarda ölenin

² Doç. Dr. Dursun YILDIRIM, "Orta-Asya Bozkırlarından Urum'un Eline -Türk Sözlü Şiir Sanatının Yayılması Üzerin" -, *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, C. II, Ankara 1986, s.441-458.

³ Dr. Bahaeddin ÖGEL, *Türk Mitolojisi*, Selçuklu Tarih Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1971, s.18.

iyi vasıfları, mutsuzluğu, yokluğunun bırakacağı derin izler gibi hususlar dile getirilir. Ölü evine ağlamaya gelenler, ağıtlarında, acıklı ortamın da etkisiyle; hasretlik, dert, umutsuzluk, kimsesizlik, felaketler ve talihsizlik gibi hususlara da yer verirler.

Diğer taraftan ölüm haricinde kadınların bulgur çekerken, tarlada çalışırken, evde el işi yaparken, güzel sesli kişilerin köy köy dolaşp türkülerin yanısıra ağıt okudukları da bilinmektedir.

Yeri gelmişken ağıt türü içinde değerlendirebileceğimiz şiirlerin tasnifinin verilmesinin uygun olacağı kanaatindeyim. Burada ilk defa tanıtacağımız tasnifin, nihai bir şekil olduğunu söylememiz fazla iddialı olur. Yüzlerce ağıtın gözden geçirilmesiyle vardığımız bu sonuca, yeni örneklerin ortaya çıkmasıyla birtakım eklemelerin yapılabileceğini yahut tasnifin bazı değişikliklere uğrayabileceğini kabul etmek durumundayız.

A.Kişiler için söylenen ağıtlar

1.Hastalık üzerine söylenen ağıtlar

2.Ayrılık üzerine söylenen ağıtlar

3.Ölen kimseler için söylenen ağıtlar

a.Çocukların ölümleri üzerine söylenen ağıtlar

b.Gençlerin ölümleri üzerine söylenen ağıtlar

c.Yetişkinlerin ölümleri üzerine söylenen ağıtlar

d.Şehitler için söylenen ağıtlar

4.Kayıp kişiler için söylenen ağıtlar

B.Ölen hayvanlar için söylenen ağıtlar

1.Yabani Hayvanlar için söylenen ağıtlar

2.Evcil hayvanlar için söylenen ağıtlar

C.Belde ve tabiat parçalarına söylenen ağıtlar

1.Ağaçlar için söylenenler

2.Sular için söylenenler

3.Mekânlar için söylenenler

4.Afetler için söylenenler

D.Kına gecesi türküleri

E.Asker uğurlama türküleri

Ağıt türü üzerine verdiğimiz bu ön bilgilerden sonra tebliğimizin konusu olan Emirdağ Yöresi ağıtlarından söz etmek istiyoruz. Bu çalışmayı yaparken değerli halkbilimci Ömer Faruk YALDIZKAYA'nın büyük emekler sarfederek ortaya koyduğu "*Emirdağ Yöresi Türkmen Ağıtları*"⁴ adlı çalışmasındaki örnekleri esas aldığımızı belirtmek istiyorum.

Sözü edilen eserde 58 ağıda yer verilmiştir. Ağıtlar yapı itibariyle farklı özelliktedirler. Bunları şöyle gruplandırabiliriz:

- I. Müstakil üçlüklerden kurulu ağıtlar,
- II. Müstakil dörtlüklerden kurulu ağıtlar,
- III. Koşma düzeninde söylenmiş ağıtlar,
- IV. Bentlerden Kurulu ağıtlar,
- V. Karşılıklı söylenmiş ağıtlar.

Bu başlıklara göre ağıtları incelediğimizde şu özellikleri görürüz.

I. Müstakil üçlüklerden kurulu ağıtlar

Mevcut üç ağıt (s. 55, 77, 82) on bir heceli şiirlerdir. Mısralar kendi aralarında kafiyelidir. Şiir her ne kadar üçlükle kurulmuşsa da iki örnekte (s.77, 82) birer adet dörtlük de bulunmaktadır.

II. Müstakil dörtlüklerden kurulu ağıtlar

Bilindiği gibi halk şiirinde birim dörtlüktür. Duygular, fikirler, arzular dörtlük çerçevesinde ele alınır, dörtlüklerle ortaya konulur. Emirdağ yöresi ağıtlarının çoğu bu tarzda ortaya konulmuştur. Elimizdeki örneklerin tamamı on bir hece ile söylenmiştir (s.42, 46, 47, 49, 51, 54, 58, 60, 75, 79, 84, 86, 89, 99, 101). Ne var ki, dörtlüklerin tamamında, kafiyelerde başarı sağlandığını söylememiz mümkün değildir.

Müstakil dörtlüklerle söylenmiş ağıtlarda şu tip kafiye düzenlerine rastlarız: *aaaa, aaab, aaba, aabc*.

⁴ Ömer Faruk YALDIZKAYA, *Emirdağ Yöresi Ağıtları*, İzmir 1992

Örnek:

Ceylan'ın saçları hacı tozağı -a
 Al kan olmuş sırtındaki kazağı, -a
 Edem kimler ile etmiş gezeği, -a
 Saat onda kuruldu mu tuzağı? -a (s.75)

.....
 Dudu şalvar giyer ince dikişli, a
 Ağır oturuşlu yeğni kakışlı, a
 Kapıdan gelene pel pel bakışlı, a
 Ölesiye çıkmaz benim aklımdan. b (s.46)

.....
 Bizim alnımıza böyle yazıldı, a
 Arkadaşlarla gurubumuz bozuldu, a
 Zalim polis nasıl sürdü bilmedim, b
 Kanepes sıkıştı kolum ezildi. a (s.86)

.....
 Bir eli direm de biri terazi, a
 Eşim de görmedi evlat murazı, a
 Kurbanlar olurum kibar eşime, b
 Biri sağda biri solda ölenim. c (s.84)

III. Koşma düzeninde söylenmiş ağıtlar

Ağıtlar, bir aşığın elinden çıkmışsa koşma tipinde yani; *abab (abxb veya aaab), cccb, dddb, eeeb..* Şeklinde olabilmektedir. Bu şiirler dönerayak veya *tekayak* olabilmektedir. Elimizdeki on üç ağıt (s.36, 45, 64, 65, 74, 78, 80, 84, 85, 94, 97, 108, 110) bu tarzda ortaya konulmuş örneklerdir. Dörtlük sayıları iki (s.45) ila on altı (s.94) arasında değişmektedir. Bunlardan sadece birinde son dörtlükte şairin adı (Yoksul Derviş, s.94-96) bulunmaktadır ve şiirde döner ayak kullanılmıştır. Altı ağıtta da (s.45, 84, 85, 97, 108 ve 110) tek ayak kullanılmıştır. Şiirlerde ilk üç mısra kendi arasında kafiyelenmiş olmakla beraber, bunların kusursuz olduğunu söylememiz mümkün değildir.

IV. Bentlerden Kurulu ağıtlar

Emirdağ yöresinde en fazla ağıt örneğinin ortaya konulduğu bu tarzda, şimdilik yirmi beş ağıt tespit edilmiştir (s.30, 35, 37, 40, 41, 43, 44,48, 53, 56, 57, 62, 63, 66, 68, 72, 73, 81, 83, 87, 88, 93, 100, 103, 107).

Bunlar kendi aralarında çeşitlilik gösterir.

A.Bentleri üçlük, kavuştakları iki mısra olan ağıtlar

Kafiye düzenleri iki şekildedir. Birinci şekil; *aaa bb, ccc dd, eee ff...*(s.35, 48, 57, 83, 100, 106), ikincisi ise; *aaa bb, ccc bb, ddd bb...*(s.37, 40, 41, 43, 44, 53, 56, 62, 63, 66, 68, 72, 73, 81, 87, 88, 93) şeklindedir. Şurasını belirtmemiz lazım gelir ki, bazı ağıtlarda (bb) olarak gösterdiğimiz aynen tekrarlanan kavuştak olan sözler konunun akışı içerisinde, yerini, kavuştak olarak niteleyebileceğimiz başka sözlere bırakmıştır. Bu ağıtların tamamı on bir hece ile dile getirilmiştir.

B. Bentleri dörtlük kavuştakları iki mısra olan ağıtlar

Elimizde bu tipe örnek olabilecek iki ağıt bulunmaktadır (s.103). Birincisinin kafiye düzeni; *aaba cc, dded ff, gghg u...* şeklindedir. Dörtlük olan kısımlar yedi hecelidir. İlave kısımlarda ise hece bütünlüğü yoktur. Diğer ağıt ise, kına türküsüdür (s.30).Yalnız dört bentten oluşan bu türkünün birinci ve ikinci bentleri beşlik, üçüncü ve dördüncü bentleri altıktır. Kafiye düzeni şöyledir: *aaa bb, ccc bb, ddde bb, ffgg bb*. Türkü sekiz hecelidir.

V. Karşılıklı söylenmiş ağıtlar

Emirdağ yöresi ağıtları içinde bu şekilde söylenmiş iki ağıt tespit edilmiştir. İlki Topakkız (Gülsüm Köse) ile kızının karşılıklı söylediği ağıttır (s.20). Ağıt bentler şeklindedir. On br hece ile söylenmiş bu ağıtın kafiye düzeni *aaa bb, ccc bb, ddd bb...* Şeklindedir. Diğer ağıt da yine ana ile kızın müşterek söylediği ağıttır (s.67). Ağıt dörtlüklerle söylenmiştir. Ağıtın tamamı üç dörtlük olup tespit edilen metne göre ana iki, kız ise bir dörtlük söylemiştir. On bir heceli bu ağıtın kafiye düzeni; *aabb, cccc, dddb* şeklindedir.

Tebliğimi bir ağıt örneğiyle bitirmek istiyorum.

Davulga kasabasından olan Nufal Kızıltoprak, askerlik vazifesini yapmakta iken ölür. Ölümü ailesinde derin acılar bırakır. Nufal'ın annesi bu acılar içinde aşağıdaki ağıdı söyler.

Eller ile saldıydım askere,

*Çabucaktan aldı geldi tezkire,
Oğlan bekledim de oldu kız gene,
Gelinim gelinim allı gelinim,
Nufal'ın yerleri belli gelinim.*

*Evimizin önü bir dönüm arpa,
Durgüzel genç kaldı Döndü de körpe,
Felek yolumuzu düşürdü sarpa,
Nufal'ım Nufal'ım algın Nufal'ım,
Albayrak içinde geldin Nufal'ım.*

*Nufal'ın öldüğü mevsim güz idi,
O bir oğlan değil sanki kız idi,
Bu ayrılık Durgüzel'e tez idi,
Fit de Nufal'ımı bul da öyle gel,
Askerler içinde onu al da gel. (s.100)*

Kaynakça:

ELÇİN, Şükrü (1986), *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara.

ÖGEL, Bahaeddin (1971), *Türk Mitolojisi*, Ankara.

YALDIZKAYA, Ömer Faruk (1992), *Emirdağ Yöresi Ağıtları*, İzmir.

YILDIRIM, Dursun, (1986) "Orta-Asya Bozkırlarından Urum'un Eline-Türk Sözlü Şiir Sanatının Yayılması Üzerine", *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, C.II, Ankara.